

ХУМАНИТАРНАТА ИНТЕРВЕНЦИЈА И КРИЗАТА ВО СИРИЈА

1.02. Прегледна научна статија

Прашањето на т.н. хуманитарна интервенција е едно од најспорните во меѓународните односи и меѓународното право. Што претставува хуманитарната интервенција? Дали е и дали треба да биде дозволено да се употреби сила во случаи на масовно кршење на фундаменталните човекови права? Ако да, кој треба да употреби сила и под кои услови? Овие и многу други прашања се предмет на жестока дискусија меѓу авторите низ годините. Денес темата е особено актуелна со актуелните случувања во Сирија.

Речиси 70 години се поминати по завршувањето на најкрвавиот настан во 20 век – Втората светска војна. Страдањата, траумите, загубените животи и ужасите на милиони луѓе од тој период се слика што никој не сака да се повтори. Водени од идејата да не се дозволи такви случувања некогаш пак да се јават во иднина, делегатите од 50 држави на Конференцијата во Сан Франциско се договориле за формирање на Организацијата на обединетите нации. Основана, *inter alia*, со цел одржување на меѓународниот мир и безбедност, ООН во Повелбата инкорпорирале три принципи кои се столбови на модерното меѓународно право – принципот на забрана на закана или употреба на сила во односите меѓу државите, принципот на суверенитет и територијален интегритет на државите и почитувањето на универзалните права и фундаментални слободи на човекот. Застапеноста и поголемото потенцирање на првите два принципа во Повелбата е одраз на периодот и амбиентот во кој е создадена таа. Од денешен аспект, пак, е несомнено дека човековите права се еднакво битен

* Асистент-докторанд во областа меѓународно јавно право на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.

конститутивен дел на корпусот наречен меѓународно право. Но токму ваквиот рамноправен статус во одредени ситуации доведува до тензија меѓу принципите и го става на тест целиот меѓународен систем. Една таква ситуација е и прашањето за хуманитарна интервенција.

Хуманитарната интервенција, грубо сфатена како употреба на сила од една или од повеќе држави за спречување на кршењата на човековите права во друга држава, е проблем, кој иако е стар со векови, во полна светлина дошол до израз по завршувањето на Студената војна. Заедно со глобализација, која тогаш била во полн замав, овие настани придонеле за издигнување на демократијата и човековите права повисоко на агендата на меѓународната заедница. Голем број недемократски режими што порано ја користеле биполарноста на меѓународниот систем за да добијат пари во замена за нивната лојалност кон едниот од блоковите, сега или останале без тие средства или требало да направат подобрувања во овие две сфери за да ги добијат. Освен ова, согледувајќи дека грубите повреди на човековите права што се резултат на некој внатрешен конфликт можат да имаат и регионално, па и глобално штетно влијание, почнало да станува јасно дека постои линк меѓу човековите права и заканата за меѓународниот мир. Покрај разбирањето на ова врска, кршењата на човековите права во вакви ситуации почнале да стануваат и вредност по себе, особено поради промената на природата на вооружените конфликти. Проблемот станал особено очигледен кога почнале да се појавуваат ситуации каде што кршењата на човековите права биле толку флагрантни и масовни што претставувале „шок за моралната свест на човештвото“. Се јавила дилемата што да се прави во вакви ситуации? Дали е дозволено според меѓународното право и дали е оправдано да се употреби сила за да се спречат овие груби повреди на човековите права? Тоа што започнало како тренд по Втората светска војна, во 90-тите станало уште повидливо – најголемиот број од жртвите во денешните конфликти, дури 90 %, се цивилно население,¹ и тоа не како колатерална штета, туку како директна цел на војната. Запрепаствувачки се процените дека во 20 век „околу 40 милиони луѓе биле убиени во војни меѓу држави, а дури 4 пати повеќе, односно околу 170 милиони биле убиени од своите влади“². Значително е зголемен и бројот на бегалците и на внатрешно раселените лица.

¹ Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention: Ideas in Action*, стр 69-70.

² Alex J. Bellamy, Paul D. Williams, *The UN Security Council and the Question of Humanitarian Intervention in Darfur*, во *Journal of Military Ethics*, vol. 5, no. 2, 2006, стр. 144.

Набргу по успешното завршување на Заливската војна дошле првите тест случаи за доктрината на хуманитарна интервенција во новиот поредок. Интервенирањето заради спречување на ирачката репресија над Курдите и на страдањето на цивилите во Сомалија ѝ дале позитивни вибрации на обновената дебата за ова прашање. Но вербата во новиот поредок посветен на демократија и човекови права и надежите дека 90-тите можеби ќе бидат „златна доба на хуманитарниот активизам“³, доживеале тежок тресок со „преспивањето“ на меѓународната заедница на геноцидот во Руанда и во Сребреница во 1994, односно 1995 година. Станало очигледно дека иако по Студената војна „нормата за неинтервенција омекнала за сметка на зацврстувањето на човековите права“⁴, државите не се спремни лесно да го напуштат неинтервенирањето и да употребат сила за спречување масовни страдања. Во овој контекст почнале преиспитувањата на трите темели на современото меѓународно право (суверенитет/неинтервенција, употреба на сила и човекови права) и нивниот приоритет во вакви ситуации. Дали фундаменталните човекови права се внатрешна работа на државите и дали државите се заштитени со принципот на неинтервенција дури и во вакви екстремни ситуации? Дали треба да се употреби сила кога сите мирни начини за справување биле неуспешни или ситуацијата треба да се остави каква што е? Дали доколку нема некои посериозни регионални или глобални импликации, една локациски чисто внатрешна ситуација може да се третира како закана за меѓународниот мир и, според тоа, да биде основа за употреба на сила? Дали треба да се менува Повелбата или можеби таква правна основа постои во обичајното право? Дали употреба на сила во овие ситуации би придонела за создавање „лизгав терен“ што води кон целосно еродирање на забраната за употреба на сила? Истиве дилеми се потврдиле и за интервенцијата на Косово во 1999 година. Овој случај, пак, поттикнал и нови аспекти од оваа тема – што да се прави кога Советот за безбедност е блокиран, дали може унилатерално, без овластување на ОН да се употреби сила за спречување на хуманитарна катастрофа и кој би требало да го стори тоа?

По малото затишје на почетокот на новиот милениум и пренасочувањето на светското внимание на „војната против тероризмот“, прашањето за хуманитарната интервенција повторно побудило широк интерес како резултат на ужасните случувања

³ Alex J. Bellamy, Nicholas J. Wheeler, *Humanitarian Intervention in World Politics* kaj John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (Oxford University Press, 2008), стр 528.

⁴ Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention: Ideas in Action*, стр 18.

во Дарфур. Дебата денес одново е актуелна, пред сè, поради неодамнешните случувања во Либија и актуелните во Сирија. Затоа таа заслужува сериозна и детална правна анализа.

Што претставува хуманитарната интервенција?⁵

Хуманитарната интервенција претставува:

Употреба на сила од страна на една или група држави во друга држава што е во состојба на вооружено насилство, со цел спречување на масовни (и систематски) кршења на фундаменталните човекови права, особено правото на живот, на индивидуи од таа држава, без (доброволна) согласност на истата држава.

Оваа дефиниција е составена од неколку елементи, за кои е потребно да се даде кратко објаснување:

Употреба на сила – Хуманитарната интервенција во својата основа е воена акција. Иако одредена група автори ја подразбираат хуманитарната интервенција пошироко, па во неа вклучуваат и ненасилни мерки, како, на пример, економски и политички санкции или разни облици на помош што ја доставуваат разни владини и невладини ентитети, попрецизно би било доколку овие мерки се сместат во други подрачја што на некој начин се поврзани со ова прашање (на пример, во делот за превенција на конфликтот, како комплементарна акција додека трае интервенцијата или по завршувањето на интервенцијата во обидите за обновување (rebuild) на државата). Посебно прашање што се поставува тука е која форма ќе ја заземе употребата на сила, односно кои средства ќе се употребат при интервенцијата (испраќање трупи на терен, зона на забрането летање (no-fly zone), безбедносни зони (save havens) и сл.)

Надворешен интервенирач – Воената акција е преземена од субјект што не доаѓа од засегнатата држава, поточно од субјект што е надвор од границите на државата во која се интервенира. Може да станува збор за една држава или за група држави здружени во рамките на некоја „коалиција на подготвените“, некоја регионална организација (на пр. ECOWAS, АУ, НАТО) или Обединетите нации.

⁵ Самата фраза хуманитарна интервенција со себе носи големи несогласувања, при што одредена група на автори истата ја смета за оксиморон. Имајќи разбирање за таквите забелешки, оваа фраза денес „се користи речиси во целата академска и политичка литература“ и со тоа практично е „вкоренета во јавниот и академски лексикон“ (Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, стр 20), па затоа таа ќе биде употребувана и во овој труд.

Засегната држава – За да може една акција да биде категоризирана како хуманитарна интервенција, потребно е да бидат исполнети одредени услови во засегната држава – државата треба да биде во *состојба на вооружено насилство*, која ќе придонесе за *масовно и (најчесто) систематско кршење на фундаменталните човекови права, особено правото на живот*. Фразата – состојба на вооружено насилство, упатува на две работи. Прво, се однесува само на ситуации што се човечки произведени (значи се исклучуваат природни несреќи). Второ, опфаќа две групи на вакви ситуации. Во првата група спаѓаат ситуации во кои владата на една држава (и/или групи на некој начин поврзани со владата) планира или спроведува организирани репресивни политики со употреба на насилство од масовни размери кон дел од своето население, како, на пример, геноцид, етничко чистење, масовни убиства, масовно протерување, присилно раселување или други форми на злосторства против човештвото. Другата ситуација не вклучува владино насилство, но овде државните апарати не функционираат и нема ефективна власт кои би ги спречила насилствата и би ги заштитила своите граѓани од таквата состојба (на пример. граѓанска војна или анархија од типот на Сомалија на почетокот на 90-тите години). Битно е да се нагласи дека хуманитарна интервенција може да се преземе и во оние ситуации каде што сè уште не дошло до такви масовни и систематски кршења на човековите права, но каде што постојат сериозни и јасни докази и веројатност за нивно непосредно случување. Вклучувањето на овие ситуации логички произлегува од целта заради која се презема хуманитарната интервенција – спречување на повредите на фундаменталните човекови права. Инаку, која би била смислата да треба да се чека да настанат масовните повреди па потоа да се преземе нешто во името на нивна заштита. Секако, при вакви превентивни хуманитарни интервенции, изборот на средствата ќе се разликува од оние ситуации каде што насилството е во „понапредна“ фаза.

Значи, хуманитарната интервенција ги опфаќа оние ситуации во кои државата се наоѓа во некоја состојба на вооружено насилство при што како резултат на таа состојба, доаѓа или се очекува да дојде до масовно (и систематско) кршење на фундаменталните човекови права, а особено правото на живот. Кумулативно исполнување е потребно за хуманитарната интервенција да се исклучи од случаи како Северна Кореја, на пример, каде што постои масовно (па и систематско) кршење на фундаменталните човекови права, вклучително и правото на живот, но таквите повреди не произлегуваат од состојба на вооружено насилство.

Цел на интервенцијата – Интервенцијата се изведува за да се спречат или целосно да се запрат, масовните кршења на фундаменталните човекови права.

Индивидуи што не се државјани – Повредите на фундаменталните човекови права поради што се интервенира се на индивидуи што не се државјани на државата што интервенира. И покрај тоа што самото спасување животи на кои било лица, без оглед дали имаат или не државјанство и чии државјани се, несомнено има хуманитарен ефект, акцијата организирана од една држава за спасување на „своите“ може да се класифицира како спасувачка мисија реализирана преку (пошироко сфатено) правото на самоодбрана на државите во рамките на нивната персоналната надлежност, според која државата има обврска да се грижи за безбедноста и сигурноста на своите државјани каде и да се наоѓаат.

Без (доброволна) согласност – Во најголем број случаи интервенцијата се дефинира како акт што се презема без согласност на државните власти на чија територија е преземена акцијата. Меѓутоа, некои автори посочуваат на случаи каде што интервенцијата е преземана со согласност на властите на засегнатата држава (на пример, онаа на Индонезија при интервенцијата во Источен Тимор), иако таквата согласност е изнудена или нејасна.⁶ Значи, интервенциите се преземаат без (доброволна) согласност од властите на засегнатите држави.

Кога е оправдано да се интервенира?

Објаснувањето и оправдувањето на ситуацијата што наложува некогаш да се употреби сила за нејзино спречување, сè уште не дава одговор на прашањето кога е оправдано да се употреби силата како средство за тоа. Знаејќи дека војната е сепак крајно деструктивна појава што доведува до огромен број човечки жртви и материјална штета, потребно е да се определат условите под кои нејзината употреба е оправдана. За оваа цел ќе се послужи́ме со начелата на теоријата на праведна војна – праведна причина (just cause), вистински авторитет (right authority), последна мерка (last resort), пропорционалност, изгледни шанси за успех, вистинска намера (right intention).

Праведна причина – Критериумот за праведна причина за употреба на сила, всушност, бара одговор на прашањето кои се тие ситуации во кои е потребно да се преземе ваква мерка? Без непотребно во детали да се повторува сè што беше кажано

⁶ Jennifer M. Welsh, *Humanitarian Intervention and International Relations* (Oxford University Press, 2006) стр 3; слично и Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention: Ideas in Action*, стр 6.

досега за ова прашање само ќе биде укажано дека тоа се оние две групи ситуации (кога властите преземаат или се во неможност да ги спречат масовните и систематски кршења на фундаменталните човекови права) што ја шокираат свеста на човештвото.

Вистински авторитет – Кој треба да употреби сила во вакви ситуации? – е едно од попроблематичните прашања во ситуациите што се погодни за хуманитарна интервенција. Во согласност со концептот на заедничка моралност, одговорот треба да се бара во максимата – „кој може, треба“!⁷ Секако, потребно е допрецизирање на овој одговор, затоа што инаку можни се два проблема – или да се јават повеќе агенти што можат да интервенираат, па да не се знае кој од нив би требало да интервенира или никој да не може да интервенира и да не се преземе ништо. За жал, практиката покажала дека многу почест е вториот случај – никој да не преземе ништо – и тоа не затоа што никој не бил во можност, туку затоа што не постоела волја (ниту обврска) за некаква акција. Затоа е потребно точно да се определи кој ќе биде задолжен да интервенира кога треба, но во оваа пригода (прилично широко) ќе биде одговорено дека тоа треба да го стори меѓународната заедница.

Последна мерка – Имајќи ги предвид негативните последици што со себе ги носи војната, овој критериум наложува сите други мерки да бидат исцрпени пред да се премине на употребата на сила. Тоа не значи дека треба „буквално секоја опција да биде испробана и таа да се покаже како неуспешна“, па да се премине на употреба на сила, туку треба да се испитаат сите други мерки, па доколку постојат „разумни основи да се верува дека во такви околности таквите мерки би биле неуспешни“, да се премине на употребата на сила.⁸ Последново е посебно релевантно за случаите погодни за превентивна хуманитарна интервенција (случаи каде што крвопролевањето сè уште не е започнато, но постои извесна опасност дека тоа само што не започнало).

Пропорционалност – Критериумот на пропорционалност подразбира сразмерност на употребените средства во војната со целите што сакаат да се постигнат. Значи, „опсегот, времетраењето и интензитетот на планираната воена интервенција треба да бидат минимално неопходни за да ја постигнат замислената хуманитарна цел“⁹ и секако треба да бидат почитувани правилата на меѓународното хуманитарно право.

⁷ Michael Walzer, *The Argument About Humanitarian Intervention*, во *Dissent Magazine* (зима, 2002), стр 31.

⁸ *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, стр 36.

⁹ *Ibid*, стр 37.

Изгледни шанси за успех – Под претпоставка дека другите услови се исполнети, сила може да се употреби само во оние ситуации каде што изгледите за успех се големи. Тоа значи дека една интервенција е оправдано да се преземе кога со неа може разумно да се очекува спречување на врвната хуманитарна нужда, а не нејзино пролонгирање или разгорување – на пример, создавање регионален конфликт иако кризата иницијално била само локална.¹⁰

Вистинска намера – Елементот на вистинска намера бара „примарна (но не и единствена) цел на интервенцијата да биде запирање или спречување на човековото страдање“.¹¹ Преку анализа на повеќе случаи на интервенција, може да се заклучи дека „мотивите се речиси секогаш мешани“¹², хуманитарни и нехуманитарни, и дека најчесто „чиста морална одлука во политичкиот живот не постои и не е потребно да се преправаме дека таква чистота постои“¹³. Уште повеќе, одредени автори тврдат дека не само што не е проблем постоењето на нехуманитарни мотиви туку тоа е и неопходно, затоа што државите што се мотивирани од чист хуманизам, „најверојатно брзо ќе ги повлечат своите трупи штом претрпат одредени загуби, додека доколку одреден национален интерес е инволвиран, таквите тешкотии би биле толерирани“.¹⁴

Значи вистинска, односно хуманитарна намера кај хуманитарната интервенција би постоела доколку интервенцијата се презема со цел спасување на жртвите чии животи се во непосредна опасност. Меѓународната комисија за интервенција и државен суверенитет укажува дека „секоја употреба на воена сила што уште на почетокот цели, на пример, кон промена на границите или поддршка на поединечните барања на некоја завојувана група за самоопределување не може да биде оправдана“. „Промената на (владајачките) режими не е сама по себе легитимна цел, иако оневозможувањето на режимот да ги повредува своите луѓе може да биде неопходно за исполнувањето на авторизираната заштита“; „окупација на територијата, иако некогаш не може да биде избегната, не смее да биде цел сама по себе“.¹⁵

¹⁰ Ова, за жал, значи дека во практика сите ситуации соодветни за интервенција што ги инволвираат големите сили, без оглед дали е тоа директно или индиректно (преку нивните блиски сојузници) се практично од старт исклучени заради ризик од некоја светска или прокси-војна.

¹¹ *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, стр 35.

¹² Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention: Ideas in Action*, стр 7.

¹³ Michael Walzer, *The Argument About Humanitarian Intervention*, во *Dissent Magazine* (зима, 2002), стр 32.

¹⁴ Тејлор Сејболт, цитиран кај Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, стр 153.

¹⁵ *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, стр 35.

Правна дозволеност

Анализирајќи го текстот на Повелбата од 1945 година, несомнено може да се заклучи дека хуманитарната интервенција не е дозволена. На ваквиот заклучок упатува толкувањето на релевантните за ова прашање глави 1, 6, 7 и 8, како и преамбулата на Повелбата. Имено, според членот 2 „сите држави членки ќе ги решаваат нивните меѓународни спорови на мирен начин“ (ст 3), и сите „ќе се воздржат од закана или употреба на сила против територијалниот интегритет или политичката независност на која било држава или од кое било друго однесување што е неконзистентно со целите на Обединетите нации“ (ст. 4). Во оваа насока, член 33, пропишува обврска за државите за своите спорови да изнајдат некое решение по мирен пат. Доколку Советот за безбедност, како орган што ја има примарната одговорност за одржување на меѓународниот мир и безбедност (член 24), одлучи дека некоја ситуација претставува закана за мирот, повреда на мирот или акт на агресија (член 39), тој има овластување да наметне разни мерки без (член 41) или со (член 42) употреба на сила за остварување на оваа своја одговорност. Во сите други ситуации, ОН, како и државите поединечно, немаат овластување „да интервенираат во работи што во основа се под домашна јурисдикција на секоја држава“ (член 2 ст. 7). Целиот овој систем е креиран заради остварување на примарната цел – одржување на меѓународниот мир и безбедност (член 1 ст. 1).

Според сето ова, хуманитарната интервенција не е дозволена затоа што употребата на сила е забранета во односите меѓу државите, освен во самоодбрана (член 51) или кога Советот за безбедност ќе ја исполнува својата надлежност согласно со Глава 7 (член 42) и затоа што суверенитетот и неинтервенирањето во текстот на Повелбата заземаат повисоко место за сметка на човековите права.

Но ваквото текстуално интерпретирање на Повелбата е неиздржано од две причини. Прво, Повелбата на ОН не треба да се третира како и секој друг меѓународен договор. Нејзиниот надреден статус е изразен во член 103, според кој, во случај на конфликт меѓу обврските што произлегуваат од некој меѓународен договор и обврските што произлегуваат од Повелбата, приоритет имаат обврските од Повелбата. Освен ова, статусот на Повелбата како квазиконститутивен акт на меѓународната

заедница подразбира дека таа „е жив документ“¹⁶, кој за да го издржи тестот на времето и за да ги оствари своите замислени цели, мора да се приспособи и да одговори и на предизвиците што не постоеле во моментот на нејзиното создавање. Второ, од денешен аспект, речиси 70 години по нејзиното создавање, исклучивото текстуално толкување е погрешно и според правилата за толкување пропишани во Виенската конвенција за договорно право, за која постои широка согласност дека ги одразува обичајните правила во оваа сфера. Имено, според третиот став на член 31 од Виенската конвенција, при толкувањето, заедно со контекст ќе се земе предвид и „секоја подоцнежна спогодба меѓу страните во врска со интерпретацијата на договорот“ како и „подоцнежната практика во применувањето на договорот“.¹⁷

А практиката говори за два тренда: огромен развој на меѓународното право за правата на човекот – преку Универзалната декларација за човекови права од 1948 година, Конвенцијата за превенција и казнување на геноцидот исто така од 1948 година, Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (заедно со двата Опциони протоколи) и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права од 1966 година, како и многу други инструменти, потоа развојот на меѓународното хуманитарно право, кое може да се каже дека во одредена смисла претставува право за правата на човекот во време на војна, како и на меѓународното кривично право. Втората голема промена во применувањето на Повелбата се однесува на употребата на сила од Советот за безбедност. Имајќи го предвид развојот и зголеменото значење на човековите права за светскиот мир и стабилност, трансформацијата и доминантно внатрешниот карактер на современата војна, како и завршувањето и ослободувањето од идеолошките стеги на Студената војна, Советот за безбедност постепено почнал во 90-тите години на минатиот век да го проширува и да го рedefинира значењето на квалификацијата „закана за мирот, повреда на мирот или акт на агресија“ што била определена во член 39 на Повелбата. Оваа практика била препознаена и признаена од Меѓународниот кривичен трибунал за поранешна Југославија, кој во првиот свој случај (случајот Тадиќ) потврдил дека „практиката на Советот избилува со случаи на граѓански војни и внатрешни кризи што се класифицирани како ’закани за мирот’ и за кои било одлучувано според Глава 7“, што значи дека, квалификацијата „на ’закани за

¹⁶ Kofi Annan, *Two Concepts of Sovereignty* во *The Question of Intervention: Statements by the Secretary General*, стр 40.

¹⁷ Виенска Конвенција за договорно право, член 31, став 3, 23 мај 1969 година.

мирот' од член 39 може да вклучи како еден негов подвид, внатрешни вооружени конфликти".¹⁸

Земајќи го предвид сето погоре кажано, може да заклучиме дека денес, според Повелбата, доколку е овластена од Советот за безбедност на ОН, хуманитарната интервенција е правно дозволена. Иако таква намера не постоела при создавањето на Повелбата, ниту пак во нејзиниот текст таа е експлицитно дозволена, развојот на човековите права и последователната практика во нејзиното имплементирање го поддржуваат овој заклучок. Сепак, останува неодаговорено прашањето што треба да се прави во ситуации што се погодни за интервенција, а Советот за безбедност не ја авторизира неа затоа што е блокиран со ветото на некоја од постојаните членки или затоа што едноставно не ја исполнува оваа своја одговорност?

Одговорот на ова прашање треба се бара во „општата практика прифатена како право“, односно во обичајното право (знаејќи дека Резолуцијата Обединети за мир и Генералното собрание се практично неефикасни во вакви ситуации). Следејќи ја логиката на Меѓународниот суд на правдата во случајот Никарагва, како доказ за постоење на *opinio juris*, Судот сметал дека е доволно постоењето на Резолуција на Генералното собрание на ОН во која е изразено мислењето на државите за некое прашање.¹⁹ Таква Резолуција е Резолуцијата 60/1 од 24 октомври 2005 година, со која беше усвоен завршниот документ на Светскиот самит. Во став 139 од тој документ²⁰, меѓународната заедница (односно државите) ја искажала својата подготвеност преку Советот за безбедност, во поединечни случаи да преземат и колективна (воена) акција. Сепак, ова не ги овластува директно државите да преземат интервенција, туку само ОН преку Советот за безбедност. Но, инсистирањето единствено на интервенција авторизирана од ОН, „претпоставува постоење на едно ниво на правда и ефективност на супранационално ниво што светот сè уште ја нема достигнато“,²¹ па затоа е неодржливо. Овде се поставува прашањето дали во некои идни вакви ситуации кога Советот за безбедност ќе потфрли, државите можат да употребат сила за ниво спречување како еден вид самопомош? Тесон прави аналогија со дозволеноста на правото на самоодбраната на државите. Ако кај самоодбраната, сфатена како право на

¹⁸ Види го параграфот 30 од апелационата пресуда од 1995 година, цитирано кај Thomas M. Franck, *Recourse to Force: State Action Against Threats and Armed Attacks*, стр. 42, 43.

¹⁹ 1986 I.C.J. 14, 27 Јуни 1986 година. Види ги посебно параграфите 187-201.

²⁰ Ставот 138 и 139 од овој документ и официјално го воведуваат на правно-политичката сцена на меѓународните односи концептот на одговорност да се заштити.

²¹ Terry Nardin, *The Moral Basis of Humanitarian Intervention*, стр 67.

самопомош доколку или додека не се вклучи Советот за безбедност, дозволена е употреба на сила за заштита на една држава, односно на нејзините граѓани и нивните имоти, тогаш по истата логика – затоа што го имаат истиот објект на заштита, а тоа се правата и имоти на луѓето (иако овој пат на „туѓинци“) – е дозволена и унилатералната хуманитарна интервенција.²² Освен ова, дозволеноста на самоодбраната е доказ дека штом ОН не ги исполнат стандардите што ги има поставено – колективна безбедност, на државите им е дозволено да направат тоа самите – индивидуална (или колективна) самоодбрана. Аналогно, ако денес е општоприфатено дека фундаменталните човекови права се *jus cogens* норма и дека при масовно (и систематско) нивно кршење Советот за безбедност може да употреби сила, доколку тој потфрли, тоа можат да го сторат државите. Во овие случаи, „правото на само – помош повторно оживува“.²³

Сепак, за да се спречи злоупотребата до која може да дојде во вакви ситуации, треба да се воспостават соодветни критериуми по чие исполнување ќе се активира ова право на хуманитарна интервенција. Два основни услова се тука најбитни – прво, постоење ситуација во која е потребно да се преземе хуманитарна интервенција, значи исполнување на условите на теоријата на праведна војна, особено праведна причина и силата како последно средство. Второ, Советот за безбедност да не ја исполнува својата функција. Значи, секоја иницијатива за некаква акција треба да се разгледа пред Советот. Доколку нема волја за некаква интервенција или некоја од петте постојани држави го користи своето право на вето, а е исполнет првиот услов, тогаш се активира правото на унилатерална хуманитарна интервенција. Како доказ за исполнување на првиот услов, превисоко е барањето да биде усвоена резолуција од Советот за безбедност која (формално) ќе ја оквалификува ситуацијата како закана по меѓународниот мир и безбедност. Поучени од таквото искуство со Косово, денес Русија и Кина се екстремно претпазливи што драфтуваат за Сирија и децидни дека нема да се согласат со ништо што би имплицирало согласност за интервенција. Затоа, одговорот може да се бара во наодите на некоја друга институција на ОН, која ќе потврди дека ситуацијата со човековите права е (или се ближи да стане) хуманитарна

²² Fernando Téson, *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, стр 148,149. Инаку, за изразот унилатерална хуманитарна интервенција речиси постои едногласност дека тој означува неовластена (од СБ на ОН) интервенција, а не имплицира на тоа дека треба да има еден интервенирач, па во овој контекст ќе биде употребуван и овде.

²³ Richard Lillich, *Humanitarian Intervention: A Reply to Ian Brownlie and a Plea for Constructive Alternatives*, кај John Norton Moore ed., *Law and Civil War in the Modern World* (John Hopkins University Press, 1974), стр 232;

катастрофа, како, на пример, Советот за човекови права. Доколку и овие тела од разни причини потфрлат, тогаш докажувањето на овие повреди ќе стане доста потешко.²⁴

Кризата во Сирија

„Арапската пролет“ ја зафати и Сирија во март 2011 година. Мирните протести за политички и економски промени во државата, со која од 2000 година владее Башар ал-Асад, најпрвин започнаа во Дераа, град во југот на земјата, а потоа постепено се проширија и во другите градови. Собирите имале цел подобрување на животниот стандард, подобрување на состојбата со човековите права и политичка либерализација. Подоцна, единствена цел стана симнување на Асад од власт.

Меѓутоа, владата на Асад не само што не покажа слух за овие барања туку на истите одговори со сила. Откако на 18 март припадниците на армијата отвориле оган на невооружените демонстранти убивајќи најмалку тројца,²⁵ протестите станаа помасовни и пожестоки, а ист беше и одговорот на владата. Она што во март минатата година започна како мирни протести за општествени реформи, на кое режимот на Асад одговори со прогонување, масовно апсење и убивање на цивили, денес е претворено во крвава и деструктивна граѓанска војна меѓу поддржувачите и противниците на Асад. Според процените на ОН, што за жал најверојатно се порестриктивни од тоа каква е реалноста на теренот, досега во конфликтот имаат загинато над 70.000 лица, а преку 1,3 милиони пребегнале во соседните држави и над 4,3 милиони се внатрешно раселени²⁶. Кризата во Сирија е уште покомплексна, ако на ова се додадат прилично богатата етничко-религиска слика на државата²⁷ како и регионалното опкружување на Сирија - Ирак, Либан, Израел, Турција и Јордан.

Одговорот на меѓународната заедница на случувањата во Сирија, засега може да се оцени како фијаско. Обидите за изнаоѓање дипломатско решение за кризата, пред сè,

²⁴ Тука веројатно би помогнале наодите на пример на Human Rights Watch, Amnesty International или International Crisis Group, но тие би биле само силна индикација, а не и доволна правна основа за интервенција.

²⁵ <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/03/2011131817214964640.html>

²⁶ Обраќање на потсекретарот на ОН за хуманитарни прашања, Валери Амос, пред Советот за безбедност, UN S/PV.6949, 18 април 2013 година.

²⁷ Од над 22 милиони жители, околу 90% од нив се Арапи, а Курдите, Ерменците и др. сочинуваат 10%. Религиски, доминатни со 74% се сунитски муслиманите, 16% се други муслимани (Алавити 12%, Друзе 3% и др.), 10% се христијани, а има и мала еврејска заедница. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>. Ал-Асад и неговата владејачка фамилија припаѓаат на шиитската секта – Алавити.

преку иницијативата на Арапската Лига и предлогот од 6 точки на специјалниот претставник на ОН за Сирија, Кофи Анан,²⁸ кој на крајот на Август 2012 година ја напушти доделената функција, а на негово место беше назначен Лакдар Брахими, досега се покажаа како неуспешни.

Од органите на Обединетите нации, прв и најостро се огласи Советот за човекови права. Во сите резолуции изгласани за ова прашање, Советот за човекови права силно ја осуди употребата на сила кон демонстрантите и континуираното масовно и систематско насилство од сириските власти и побара итно прекинување на недискриминативните напади кон цивилите и престанок на сите повреди на човековите права.²⁹ Дополнително, по добивање на извештајот од специјално за тоа формирана истражувачка комисија, Советот во Резолуцијата од 2 декември 2011 година, ги потврди и конкретно ги осуди повредите на човековите права кои, според извештајот, им се припишуваат на сириските власти и членовите на сириската армија и безбедносните сили. Конечно, во последниот извештај, Советот ги обелодени наодите на комисијата за извршување воени злосторства и злосторства против човештвото од страна на сириските власти (и блиската до владата Шабиха милиција), но и на бунтовниците.³⁰

Советот за безбедност, за целиот овој период успеа да се согласи со само три претседателски изјави³¹ и три резолуции (кои само покажаа дека се разговарало за прашањето за Сирија и речиси ништо повеќе).³² Но веројатно многу побитно овде е што Советот за безбедност не успеал да усвои и причините за тоа. Имено, почнувајќи од 4 октомври 2011 година, пред Советот биле поднесени три нацрт-резолуции што не

²⁸ Планот на Анан од 16 Март 2012 година на кратко, се состои од следниве 6 точки: 1) обврзаност да се соработува со специјалниот претставник во изнаоѓање на инклузивно, сириски предводено, политичко решение на проблемот, кое ќе ги адресира легитимните аспирации и грижи на сирискиот народ; 2) обврзаност за запирање насилството од двете страни и итно постигнување на примирје што ќе може да биде надгледувано од ОН; 3) обезбедување навремена хуманитарна помош до сите области што се зафатени од војувањето и за таа цел прифаќање и имплементирање на дневен двочасовен прекин на огнот; 4) интензивирање на темпото и обемот на ослободување од арбитререн притвор, посебно на ранливи категории на лица; 5) обезбедување слобода на движење низ целата држава за новинарите; 6) почитување на слободата на здружување и правото на мирно демонстрирање како правно загарантирани права. Подетално, види го планот додаден како анекс на Резолуцијата 2042, UN Doc. S/Res/2042, 14 Април 2012 година.

²⁹ UN Doc. A/HRC/Res/S-16/1 од 4 Мај 2011 година и UN Doc. A/HRC/Res/S-17/1 од 23 Август 2011 година.

³⁰ UN Doc. A/HRC/21/50, 15 август 2012 година.

³¹ UN Doc. S/PRST/2011/16 од 3 август 2011 година, UN Doc. S/PRST/2012/6 од 21 март 2012 година и UN Doc. S/PRST/2012/10 од 5 април 2012 година.

³² UN Doc. S/Res/2042 од 14 април 2012 година, UN Doc. S/Res/2043 од 21 април 2012 година и UN Doc. S/Res/2059 од 20 Јули 2012 година.

беа изгласани заради двојното вето на Кина и Русија. Образложенијата што Кина и Русија ги понудија во јавноста за отфрлањето на предлог-резолюциите, што најверојатно немаше да сменат многу на терен со оглед на тоа дека во нив ниту се предвидуваат санкции (освен во последната, но само доколку владата не се согласи да прекине со насилствата) а уште помалку пак некој тип на воена интервенција, може да се сведат на две: неизбалансиранот пристап во нив (повеќе се критикува владата од опозицијата) што би им наштетил на евентуалните дипломатски решенија на проблемот и стравот дека „западот“, и покрај јавното негирање, ќе ги искористи резолуциите и ќе преземе воена интервенција. Секако овие причини, Кина ги надополни со својот вечен став, дека треба да се почитува територијалниот интегритет и суверенитет на Сирија и не треба да има мешање во нејзините внатрешни работи.³³

Немањето политичка волја кај целата меѓународна заедница сериозно да се ангажира да го спречи крвопролевањето во Сирија е повеќе од очигледно. Невкусното „пазарење“ во Советот за безбедност околу тоа кој е поголем пријател на сирискиот народ воопшто не помага. Иако веројатно на сите им е јасно дека како што во моментот стојат работите, изнаоѓањето дипломатско решение за проблемот е речиси невозможно, засега сите се оградуваат од употреба на сила за доведување на конфликтот до крај. Сумирано, главните (официјални и неофицијални, експертски) причини за ваквата позиција се следниве: шансите за воен успех се послаби отколку кај Либија, имајќи ја предвид различната географска структура на земјата и силината на сириската армија; разединетоста на опозицијата и сомнежите дека во неа се имаат инсталирано терористички структури и страв од продлабочување и проширување на кризата во регионот и избивање на „целосна регионална секташка војна“ или на долгогодишна прокси војна.³⁴

³³ Донекаде и зачудува неприфаќањето на нацрт резолуциите со оглед на тоа колку „млаки“ биле истите. Посебно изненадувачки е блокирањето на вториот предлог, од 4 Февруари 2012 година, со оглед на тоа што резолуцијата не ја квалификувала ситуацијата како закана по мирот и безбедноста, не предвидувала наметнување на некакви санкции ниту се повикувала на Глава 7 од Повелбата, а експлицитно било нагласено дека „ништо во оваа резолуција не овластува употреба на мерките предвидени со член 42 од Повелбата“. Освен ова, биле потврдени заложбите за почитување на суверенитетот, независноста, единството и територијалниот интегритет на Сирија, а повикувањето за прекин на војувањето и понесувањето одговорност за истото било релативно избалансирано низ резолуцијата. Повеќе за позиции на државите околу овие предлог резолуции види ги дебатите UN Doc. S/PV.6627 од 4 Октомври 2011 година, UN Doc. S/PV.6711 од 4 февруари 2012 година и UN Doc. S/PV.6810 од 19 Јули 2012 година.

³⁴ Стравувањата се дека конфликтот може да распука по едно од следниве две линии – како Суни-Шија војна, при што на страната на опозицијата би биле Саудиска Арабија, Обединети Арапски Емирати, Катар, Турција и др, а на страната на Асад би биле Иран, Ирак, Либан и др.; втората опција е развивање

Оддавајќи должна почит на воените анализи според кои, издвојувањето на воена победа во Сирија би било многу тешко со оглед на способноста на сириската армија (и евентуалната воена помош од Русија и Иран) и географскиот терен во Сирија, евидентно е дека (освен оваа) постојат и други причини поради што „Пријателите на Сирија“ што се повеќе од 80 држави на број, не сакаат да интервенираат. Недоволното познавање и разединетоста на опозицијата се споменува како една од нив, но она што е заедничко за сите делови на опозицијата е дека сакаат политички промени и симнување на режимот на Асад од власт, што е минимална, но доволна, почетна основа за соработка. Што се однесува прашањето за инволвираноста на елементи на Ал Каеда во опозицијата, колку подолго се запоставува проблемот и дипломатски и теренски, толку се поголеми шансите за остварување на тие стравови.

ЗАКЛУЧОК

Веројатно сите искажани грижи против интервенирањето генерално, а и конкретно кон Сирија, имаат некаква издржаност. Еден бегол преглед на човековото однесување низ историјата, ни кажува дека насилството е практично неизбежна константа во човековото однесување. Самото тоа доволно ни кажува дека понекогаш единствено нешто кое може да се направи е да се употреби сила за спречување на исто такво или уште поголемо зло. Хуманитарната интервенција, иако прилично доста се има развиено – од целосно нелегална до целосно правно дозволена – потребно е уште повеќе да се допрецизира и доразвие. Но, колку и да е разработен институтот, останува силен впечатокот дека она што на крај преовладува дали да се интервенира или не, е политичката волја и/или интерес. Во прилог на ова зборува и преземањето на некаква посериозна акција за спречување на ужасите во Сирија што траат повеќе од две години, како и неоправдано високо поставениот праг за интервенција во овој случај од американскиот претседател Обама, за кого евентуалната употреба на хемиско оружје над цивилното население би претставувала (потребна) основа за употреба на сила од американска страна. Очигледно се наметнува како точен ставот на Меѓународната комисија за интервенција и државен суверенитет во својот извештај, дека за да се избегнат сите овие проблеми, фокусот треба да е пред сè свртен кон превенција, а не кон реакција.

на глобална рогоу war, при што на страната на опозицијата би се приклучил сунитскиот блок и „западот“, а кон шиитскиот блок би се приклучила Русија.

Но кога превенцијата пропаѓа, а пропаѓа речиси од истите причини поради што не се интервенира – немање интерес, тогаш е многу пострашно да се дозволи доминантно однесување да биде „нехуманитарна неинтервенција“³⁵ отколку соодветно преземена хуманитарна интервенција. Впрочем, тоа од нас го бара заедничката човечност.

SUMMARY

The question of the so called humanitarian intervention is one of the most disputed issues in international law and international relations. What exactly is humanitarian intervention? Is the use of force in cases of massive violations of fundamental human rights legally permissible? If the answer is yes, than who is authorized to use force and under what conditions? These and many more questions have been the subject of a heated debate among scholars throughout the years. Nowadays, the topic is live again as a result of the ongoing situation in Syria.

³⁵ Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention: Ideas in Action*, стр. 52.